

AGRUPACIÓ D'ARQUITECTES PER A
LA DEFENSA I LA INTERVENCIÓ EN EL
PATRIMONI ARQUITECTÒNIC

Col·legi d'Arquitectes
de Catalunya

Plaça Nova, 5
08002 Barcelona
Tel. 93 301 50 00

XXXVIIè CURSET. Jornades Internacionals sobre la Intervenció en el Patrimoni Arquitectònic

PATRIMONI SACRE: PERMANENT INNOVACIÓ

Barcelona, 11-14 de desembre de 2014

Restes, raó i sentits

Joan Falgueras Font, arquitecte

ABSTRACT

RUINS, REASON AND SENSES

The essay begins by explaining the nature of complexity of the temples that has been drawn from the experience of archaeological research in the ruins excavated (sacred spaces before being sanctified, sites located in the cosmos through geometry and rooted in the ground by the ditch, scars of ideologies, liturgical changes, the "Contrareforma" and "desamortització", etc.). Secondly presents knowledge and profession, reason and praxis of contemporary builders, with which he acts on these pre-existing complexes (the requirement of solidity, materiality, craft, and the device geometry, the architectural walk, light and darkness, coatings, and clima and acoustic comfort, air and odors, etc.). Finally, manifests critical of mainstream museology trends' (theatrical lighting, sound environmental, monitors and screens, holograms and mannequins,...), and evokes emotions and sensations that he would like to experience in the areas of ruins restored, remembering as has been lived, severe happiness, in some contemporary churches.

La comunicació parteix d'exposar característiques de complexitat dels temples extretes de l'experiència de la recerca arqueològica en les ruïnes intervingudes (sagrats abans de ser santificats, llocs arrelats per la geometria en el cosmos i la rasa en la terra, cicatrius ideològiques dels canvis litúrgics, la contrareforma i la desamortització, etc.). En segon lloc presenta la pràctica i les raons, el saber i l'ofici de constructors contemporanis amb les que decideix actuar arquitectònicament sobre aquestes preexistències complexes (l'exigència de solidesa, la materialitat i manualitat, la geometria i l'aparell, la passejada arquitectònica, la llum i la penombra, els revestiments, i el confort tèrmic i acústic, l'aire i les olors, etc). Finalment, d'una banda es posiciona críticament respecte els corrents exitosos de musealització intensa (monitors i pantalles, il·luminacions teatrals, sonorització ambiental, hologrames i maniquins...), i d'altra banda, evoca les emocions espacials i sensacions organolèptiques que voldria poder experimentar en els espais de les ruïnes restaurades com recorda haver viscut, severa felicitat, en determinats temples contemporanis.

Entrega dels articles: els articles s'han d'enviar abans del 30 de setembre de 2014 al comitè organitzatiu al següent correu electrònic: patrimonisacre@gmail.com

Introducció.

He intervingut en ruïnes que havien estat patrimoni sacre. Malgrat que no se'm demanava en aquest moment la creació d'espai per a la litúrgia, els processos de recerca i obra han estat en contacte amb traces que les funcions originals hi havien imprès, amb records de les emocions viscudes en espais de culte contemporani, al mateix temps que amb l'experiència sublim de ruïnes antigues a celobert, o amb algunes intervencions escèniques irreverents i enriquidores, i finalment també amb el mal gust de boca de tanta explotació temàtica amb cultura museística prêt-à-porter.

Recerca.

La recerca arqueològica prèvia en temples de diferents períodes ha il·luminat algunes característiques comuns i singulars:

Els enterraments excavats dins i fora de l'edifici i especialment travessats sota de fonaments antics que palesen que els emplaçaments ja eren viscuts com a sagrats abans de ser santificats, en tant que espais mortuoris primer que de culte litúrgic.

Les triangulacions geogràfiques, l'orientació axial, els carreus angulars, les plataformes i basaments, que remetent a l'acte primigeni d'apropiació, del lloc situat abstractament en el cosmos amb la geometria i l'astronomia i arrelat materialment en la terra amb la rasa de fonamentació i alguna prestigiosa gran primera pedra antiga o forastera aprofitada ritualment en la fundació.

Els espais afitats, delimitats i protegits com a recintes que estenen els efectes tant benèvolos com malèfics més enllà del fenomen del culte fins a rebre les assemblees civils en els atris i l'apropiació dels bens en les sitges de les naus i les celleres que les envolten.

Les cicatrius de les successives controvèrsies ideològiques que com a solidificació de les hegemonies es llegeixen en les fàbriques amb les violències de les naus laterals esbotzant murs de la principal i apilastrant espais cada cop més de masses, les gupes de les capelles fondes de la contrareforma i els pallers, estables i portals de carro de la nova ramaderia vuitcentista.

Pressió

Sobre aquests llocs amb aura decrepita, fonament arrelats, i amb significats complexos i sovint contradictoris s'exerceix força des de diversos fronts:

D'una banda s'en disposa precipitadament en tant que herència col·lectiva com a solars o finques útils per bescanviar urgències de la demanda social, o precisament per distreure o desviar aquesta amb falses expectatives, sense haver sospesat prou la capacitat de càrrega o l'adequació tipològica, posant el valor de canvi, en una moneda intangible si voleu, per davant del valor d'ús.

D'altra banda es saturen d'imatges i d'il·lusions visuals i sonores distretament consumides com a folclore o espectacle per capturar competitivament, des dels nous recursos turístics naturals i culturals i el seu merchandising, part del consum dels centres comercials i de lleure de la ciutat difusa, fent pas a pas camí cap a la mort d'èxit. "Assisteixo perplex, mig còmplice, mig opositor, al canvi de paradigma: el misteri serà divulgació, la solitud reflexiva convivència festiva, la raó crua de la subsistència serà bescanviada per la narració d'un país que es vol culte lliure desvetllat i feliç. El monument rehabilitat i el paratge protegit acabaran inevitablement, gràcies i malgrat els nostres propis interessos científics o arquitectònics, en un discurs que els faci assequibles al creixent públic que incorpora la recreació històrica i el medi natural idealitzat en els hàbits de consum de la cultura de masses."ⁱ

I finalment es manipulen com a carn de canó, sota la llum enganyosa dels focus forenses, en els debats polítics de construcció retòrica d'identitats i de memòries, o en les lluites acadèmiques o depuracions caïnites entre escoles restauradores. Ignorant intencionadament que ara mateix, després de l'ortodòxia

Entrega dels articles: els articles s'han d'enviar abans del 30 de setembre de 2014 al comitè organitzatiu al següent correu electrònic: patrimonisacre@gmail.com

moderna, no hi pot haver una doctrina permanent o una definició científica ahistòrica de la intervenció arquitectònica, i que no tenim altre remei que entendre els monuments en el seu estat actual com un producte cultural de la nostra història contemporània impregnats dels valors i les contradiccions del nostre temps.ⁱⁱ

Ofici

En mig d'aquests focs creuats, l'estratègia adoptada per intervenir, no s'escapa de la continuïtat del saber i de l'ofici, tantes vegades formulada des de la "firmitas, utilitas, venustas" dels clàssics o "l'honorat lloc i bell i bo" del cronista medieval que es traspua ara, en una determinada visió de la construcció contemporània:

La responsabilitat tècnica d'assegurar la pervivència de parts sòlides, consolidar les malmeses, i desmuntar les perilloses mitjançant la inserció de noves estructures i la reparació simple de les solvents de manera que es permeti un ús segur, assumint, amb la mínima malenconia possible, el sacrifici i destrucció necessaris i defugint l'exhibició vanitosa d'ortopèdies.

La creació de l'organització espacial fluïda però articulada, el salt en el buit que no quedarà resolt per l'acumulació d'anàlisis prèvies, buscant, amb un escèptic distanciament de programes funcionals massa urgents i concrets i finalment sempre efímers, el desenvolupament del pla del terra, l'accessibilitat universal, sota la passejada dels usuaris actius, i les seqüències arquitectòniques que en el vigor de l'ús però també en la decrepitud modulen la llum i les penombres.

El plaer que s'extreu de la manipulació manual de matèries, en complicitat amb els treballadors de la pedra, la ceràmica, l'acer, el formigó, la fusta, i el vidre, tot defugint tant la rusticitat com les lluentors per subjectar les traces contemporànies al rigor geomètric i a les lleis de vells oficis i noves eines a l'alçada de les lliçons que els antics aparells desvetllen sota l'erosió. "No voldria executar amb les meves pròpies mans el que dibuixo. Ni dissenyar jo sol. Seria: esterilitzar. El cos -mans i ment i tot- no cap en el cos de cadascú. I cap part és autònoma. Els nostres interessos coincideixen: construir de la manera més pràctica i racional, com va passar al Partenon a Chartres o a la casa Milà. I avui: redescobrir la màgica estranyesa de les coses evidents."ⁱⁱⁱ

Actituds

Però també es fan necessàries posicions més específiques que encaixen com falques en les singularitats d'aquestes restes, per resistir amb competència d'edificar, en front de la banalització consumista el narcissisme patrimonial i l'il·lusionisme^{iv}:

Contra la desubicació i la virtualitat, la intervenció que manté el lligam tant amb el context del paisatge immediat, local i material com amb els sistemes significatius més universals que per raó de les continuïtats tipològiques enllacen cada obra concreta amb els seus antecedents, tot fent d'aquesta consciència doble un recurs projectual (geometria / materialitat) i expressiu (artifici / paisatge).

Contra la normalització i domesticació, la intervenció que pot mantenir algun rastre de l'aura inexplicable, del caràcter sagrat dels llocs que no s'esgota ni comença amb una etapa concreta de la funció dels temples, tot assumint la condició d'estar assentats en continuïtat conflictiva sobre valors dels avantpassats, aixecant noves suposades virtuts sobre fonaments de vicis antics.

Contra la tàbula rasa però conscient de la inevitable violència que, malgrat les nostres cauteles i controls, experimentarà la preexistència, la intervenció que assumeix l'experiència de tants capgiraments previs que neguen, o com a mínim inoculen un dubte raonable, que hi pugui haver res d'irrefutable o permanent. Raonablement satisfets d'estendre tan sols una nova capa, que mai no és la primera i que no pot tenir la pretensió de ser l'última i definitiva."Entendre que l'edifici té la seva paraula a dir i que els problemes d'intervenció en l'arquitectura històrica no són problemes abstractes ni problemes que puguin ser formulats

d'una vegada per totes sinó que es plantegen com a problemes concrets sobre estructures concretes"^v.(Fig.X).

Contra la prepotència dels objectes autònoms, convexo, plens i afirmatius de primers plans, la intervenció replegada que es recolza en la continuïtat bàsica de volumetries a penes insinuades per les restes preexistents posant en tensió l'antiga solidesa murària amb la fragilitat i vibració de les noves estructures o mobles conjugats però mai completament aliens. "La meua arquitectura no te un llenguatge preestablert ni estableix un llenguatge. Es una resposta a un problema concret, una situació en transformació en la qual participo." .vi

Sensacions.

La llum com instrument privilegiat de construcció de l'espai, el sacre i el profà, que regalima suaument o es vessa intensament sobre paraments i sòlsLa ruptura, l'incomplet, el camí del raig de sol dibuixant la còrpora i preservant i desvetllant alhora el misteri de les penombres, salvades de la uniformitat. (Fig.1).

Però també les olors, de la terra fresca acabada de mullar, de les fustes serrades i oliades, de la llana, i l'espart de cortines i catifes, i, perquè no, de la ginesta i les mates de les flors de maig. Materials vius i densos perquè absobeixin, el ressó de la paraula i omplin de textures el silenci. (Fig.2).

Recintes afitats, reclau, recer, pausa o refugi que demanen i provoquen un canvi de ritme. Concavitats que retenen i aixopluguen contra la indiferència del lliscament accelerat de les novetats d'obsolescència programada. Lentitud. (Fig.3). Més enllà d'això en tinc prou amb quatre carteles discretes, uns codis qr, algun banc, unes cadires i una taula amb àlbums de fotos i antologies d'escrits en moltes llengües. (Fig.4).

Severa felicitat hi voldria. Estar sol amb mi mateix, raonar amb altres. Una mica de la raó i sensibilitat que enyoro del Lewerentz a Klipphaan, de Le Corbu a la Tourette, de Van Eyck a la Haia, de Siza a Marco...

En els espais sagrats i en les ruïnes que m'estimo m'hi sobren monitors i pantalles, il·luminacions teatrals, sonorització ambiental, hologrames i maniquins, tricornis i arcabussos, justes medievals i circs romans. M'hi sobren els mercaders del temple.

Joan Falgueras Font, arquitecte

Fig 1. Antic monestir de Sant Quirze de Colera

Fig 2 Antiga Església de Santa Helena al poblat de Santa Creu de Rodes

Fig 3. Ruïnes de l'ermita de Sant Miquel de Palol Sabaldòria

Fig 4 Antiga parròquia de Santa Maria de Colera

ⁱ Falgueras Font, Joan "En els marges l'esclètxa. El monestir de Sant Quirze de Colera" a *Trenta anys de rehabilitació urbana (1978-2008)*. PTOPI (2010)

ⁱⁱ Solà-Morales, Ignasi *Del contraste a la analogia. Transformaciones en la concepción de la intervención arquitectónica*. Ed GG (1986)

ⁱⁱⁱ Siza Vieira, Alvaro "Vuit punts" a *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* nº 159 (Barcelona 1983)

^{iv} Choay, Françoise *Alegoria del Patrimoni* Ed GG Barcelona (2007)

^v Solà-Morales, Ignasi "Teories de la intervenció arquitectònica" a *Quaderns d'arquitectura i urbanisme* nº 155 (1982)

^{vi} Siza Vieira, Alvaro "Entretien avec Alvaro Siza" a *Architecture Mouvement Continuité (AMC)* nº 44 (1978)